

- Šmausová, G. (1999): „Rasa“ jako rasistická konstrukce“. In: *Sociologický časopis*, roč. 35, č. 4, s. 433–446.
- Šmausová, G. (2002): „Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví“. In: *Sociální studia*, č. (roč.) 7, s. 15–27.
- Šmausová, G. (2004a): „Sociologická teorie genderu“. In: J. Darulová, K. Košťalová (eds.). *Sféry ženy. Sociologie, Etnologie, Historie*. S. 13–23. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela a Sociologický ústav Akadémie vied Českej republiky v Prahe.
- Šmausová, G. (2004b): „Normativní heterosexualita bez nátlaku k prokreaci?“ In: *Gender – Rovné příležitosti – Výzkum*, roč. (č.) 2/3, s. 1–4.
- Šmausová, G. (2004c): „Věková struktura společnosti“. In: D. Sýkorová, O. Chytil (eds.). *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. S. 13–28. Ostrava: ZSF Ostravské univerzity.
- Tuček, M. (2000): „Sociální struktura a stratifikace mužů a žen na konci devadesátých let“. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. (č.) 4, s. 10.
- Weckwert, A. (2005): „Widersprüche – Kontroversen um Geschlechterverhältnisse, Frauenbewegung und Feminismus in der BRD“. In: *L'Homme, Europäische Zeitschrift für Feministische Geschichtswissenschaft*, Vol. 16, No. 1, pp. 13–35.
- Wetterer, A. (2003): „Rhetorische Modernisierung. Das Verschwinden der Ungleichheit aus dem zeitgenössischen Differenzwissen“. In: G. A. Knapp, A. Wetterer (eds.). *Achsen der Differenz. Gesellschaftstheorie und feministische Kritik II*. Pp. 286–319. Münster: Westphälisches Dampfboot.
- Wittgenstein, L. (1955): *Tractatus logico-philosophicus*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Young, I. M. (1994): „Geschlecht als serielle Kollektivität: Frauen als soziales Kollektiv“. In: Institut für Sozialforschung (ed.). *Geschlechterverhältnisse und Politik*. Pp. 221–262. Frankfurt/M: Nomos Verlagsgesellschaft.

Subjekt – Moc – Rod: Kritické inšpirácie Judith Butler

Zuzana Kiczková

Za jednu zo základných ambícií feministických teoretičiek treba pokladať ich očakávanie, že postštrukturalistické, resp. postmoderné analýzy im pomôžu odhaliť mechanizmy fungovania moci a povedať viac o násilí, panstve a utrpení, a to v dobe, keď sú formy násilia, na rozdiel od predchádzajúcich modelov, rafinovanejšie a „preffkanejšie“, usilujúce sa skryť za „závoj nevinnosti“ a historickej nevyhnutnosti (pozri Benhabib 1993). Viaceré teoretičky sa vyjadrujú, že Foucaultove práce ich motivovali viac vnímať vzájomnú súvislosť medzi poznaním a mocou a súčasne analyzovať prepojenosť filozofie s mocou. Potrebujeme teóriu, ktorá môže vysvetliť moc v rozmedzí od individuálnych vzorcov správania po spoločenské štruktúry, tvrdí programovo jedna z nich (pozri Flaxová 1994). Sformoval sa veľký počet rôznych stanovísk, preto je dôležité všímať si, ako tá ktorá feministická filozofka chápe projekt postmoderného myslenia a čo od neho očakáva. Judith Butler sa nazdáva, že postmoderna sa môže „postaviť proti nebezpečeniu politického autoritarizmu“ (Butler 1993: 34), môže odhaliť inscenovanie určitej ľsti moci, kedy časť ašpiruje na to, aby zastupovala celok alebo sa celok násilne redukuje na časť. Pýta sa pritom na zaužívané vymedzenie obsahu pojmov, „dekonštruuje“ ich používanie s cieľom ponechať im v budúcnosti rozmanitejšie významy. A to sa týka všetkých pojmov.

Ak sa majú kategórie vyjadrujúce vzťahy medzi rodmi a v rámci rodu stať užitočnými kategóriami spoločenskej analýzy, musia feministky dbať o to, aby významy bežne pripisované týmto vzťahom chápali v dostatočne širokom sociálnom kontexte, ale hlavne kriticky a sebakriticky. V prípade kategórie rodu to J. Butler robí nasledovne:

Rod by sa nemal analyzovať ako stabilná identita alebo miesto konania, z ktorého pochádzajú rozličné činy. Rod je skôr identitou, ktorá je jednoducho konštituovaná v čase, je inštituovaná vo vonkajšom priestore prostredníctvom **štylizovaného opakovania aktov**. Účinok rodu sa tvorí štylizáciou tela, treba ho teda chápať ako bežný spôsob, akým rozmanité telesné gestá, pohyby, štýly vytvárajú ilúziu pevného, rodovo určeného Ja. Táto formulácia posúva koncepciu rodu mimo terén substanciálneho modelu identity k takému modelu, ktorý vyžaduje koncepciu rodu ako vytvárajanej **sociálnej temporality**. Je dôležité, že ak sa rod konštituuje prostredníctvom vnútorne diskontinuítých aktov, potom je **podstatou** práve táto konštruovaná identita, performatívne zavŕšenie, ktorému bežné sociálne publikum vrátane samotných herecov verí a v ktorého duchu koná. (Butler 2003: 192)

Namiesto substanciálneho modelu rodovej identity, ktorého znakom je chápanie rodu ako stabilnej identity, ako „základu“, niečoho pevného, pôvodného, autentického, z ktorého pochádzajú aktivity, navrhuje J. Butler nesubstanciálny model, v ktorom sa o rode uvažuje ako o utváranom v čase prostredníctvom „štylizovaných opakovaných aktov“ v sociálnych performáciách, a preto je rod výsledkom a efektom označovania.

Ako je to v prípade kategórie subjektu? Pretože moc preniká do samotného pojmového aparátu, treba nielen ukázať, ako niektoré chápania robia z kategórie subjektu nástroj západného hegemonizmu, ale treba sa pokúsiť aj reformulovať túto kategóriu a dať jej nový význam. Ak sa hovorí o smrti subjektu, otázka znie: o **aký** subjekt pritom ide? Zároveň treba upresniť, že na rozdiel od postštrukturalistov, ktorí tvrdia, že subjekt nikdy nejestvoval, i od tých postmoderných stanovísk, podľa ktorých subjekt pôvodne obsahoval integritu, ktorú však dnes stratil, ide J. Butler v prvom rade o otázku, **ako** sa v moderných koncepciách chápe utváranie subjektu a **aké** to má politické dôsledky. „Ak odmietame predpokladať a zavádzať od počiatku pojem subjektu, neznamená to to isté, ako tento pojem popierať alebo sa s ním rozlúčiť. Naopak, otázka sa kladie o tom, ako vyzerá proces konštituovania subjektu a aký politický význam a dôsledky vyplývajú z toho, ak sa berie subjekt ako požiadavka alebo predpoklad teórie“ (Butler 1993: 32).

V nadväznosti na Foucaultovu analýzu moci (pozri Foucault 2000b) vidí Butler v procese subjektivácie zároveň aj proces podriadenia. Vychá-

dza síce z jeho kritiky subjektu (pozri Foucault 2000a), ale to neznamená, že subjekt odmieta, resp., že sa pridáva k hlasom, ktoré ohlasujú „smrť subjektu“ (pozri Welsch 1994). Chce skôr zdôrazniť, že určité verzie chápania subjektu sú politicky úskočná leš. Treba totiž pripomenúť, že doterajší spôsob uvažovania o subjekte znamenal, že subjekty sa konštituuju aj prostredníctvom vylúčenia, t.j. vytvorením časti ne-legitímnych subjektov, „pred-subjektov“, odvrhnutých osôb a skupín, ktorým je odobratý pohľad. Sama viackrát zdôrazňuje, že sa nechce rozlúčiť s pojmom subjektu, tvrdí ale, že treba podniknúť pokus o jeho prehodnotenie, dať mu nový význam a reformulovať ho. Jej pokus mieri predovšetkým k tomu, aby pojem subjekt, ako aj ďalšie pojmy, ktoré s ním súvisia (univerzalita, autonómia a schopnosť konať), oslobodila od ich „fundacionalistickej záťaže“ a od „rasistických ontológií“. Pojem dekonštrukcia podľa J. Butler neznamená popretie, zamietnutie a téza „dekonštruovať subjekt feminizmu“ neznamená „cenzurovať“ používanie tohto pojmu, ale jeho spochybnením ho otvoriť a ponechať mu v budúcnosti rozmanitejšie významy, než boli doteraz dovolené. Pochopiť konštrukciu subjektu ako politický problém, nie je to isté, ako subjekt jednoducho zavrhnúť. Dekonstruovať subjekt znamená suspendovať všetky väzby, na ktoré sa pojem subjektu vzťahuje a všímať si tie jazykové funkcie, v ktorých slúži pri posilňovaní a zahaľovaní autority. Subjekt je potom skôr miestom prehodnocovania významov, miestom prepustenia mnohoznačnosti významov, miestom voľnej hry, v ktorej sa môžu objaviť aj doteraz nepredvídané významy.

V diskusii o subjektoch zastáva J. Butler názor, podľa ktorého „subjekt sa konštituuje v procese vylúčovania a diferenciacie a možno aj potláčania, ktoré sa neskôr zakryje a zastreje efektom autonómie. V tomto zmysle je autonómia logickým dôsledkom popretia závislosti, čo znamená, že subjekt si môže zachovať ilúziu svojej autonómie, pokiaľ táto autonómia zakrýva medzeru (zlom), z ktorej sa konštituoval“ (Butler 1993: 44). Pod touto závislosťou a zároveň medzerou (zlomom), tvorenou procesom diferenciacie, rozumie autorka vždy už dané sociálne vzťahy, ktoré utváranu subjektu predchádzajú a podmieňujú ho. Subjekt sa utvára v procese diferenciacie, v ktorom sa oddeľuje od vonkajška, pričom to považuje za zahrnutiahodnú inakosť, ktorá sa zvyčajne, hoci nie vždy, spája so ženským.

